

УДК 378.051:74
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-87-10

КОНТЕКСТНО-МОДУЛЬНЕ СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВІДПОВІДНО ДО ЛОГІКИ ТА ПРИНЦИПІВ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Кудренко Д.О., к. пед. н.,
викладач кафедри образотворчого мистецтва
Криворізький державний педагогічний університет
verbadasha333@gmail.com

У статті розглядаються поняття «умова», «дидактичні умови». Подається генеза формування та розвитку художньо-графічних компетентностей студентів. Наголошується на тому, що художньо-графічна діяльність студентів має бути підпорядкована логіці освітньо-мистецького процесу, що є причиною створення такої дидактичної умови, як контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей.

Ключові слова: умова, дидактичні умови, контекстне навчання, модульне навчання, зміст навчання, генеза, художньо-графічні компетентності студентів.

В статье рассматриваются понятия «условие», «дидактические условия». Подается генезис формирования и развития художественно-графических компетентностей студентов. Подчеркивается, что художественно-графическая деятельность студентов должна быть подчинена логике образовательного-художественного процесса, что является причиной создания такого дидактического условия, как контекстно-модульное структурирование содержания учебной деятельности студентов в соответствии с логикой и принципами формирования художественно-графических компетентностей.

Ключевые слова: условие, дидактические условия, контекстное обучение, модульное обучение, содержание обучения, генезис, художественно-графические компетентности студентов.

Kudrenko D.A. CONTEXT-MODULE STRUCTURE OF THE CONTENT OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF STUDENTS IN ACCORDANCE WITH LOGIC AND PRINCIPLES OF FORMATION OF ARTICLE-GRAPHIC COMPETENCIES

The article deals with the notion of “condition”, “didactic conditions”. It is noted that the condition is a factor on which the object depends, as well as the complex of objects, the nature of their interaction, the presence of which implies the possibility of existence, functioning and development of this subject. While the didactic conditions are a complex of certain selected and constructed elements of content, methods, techniques and organization al forms of training students of artistic specialties, which ensures the formation of their artistic and graphic competencies; specially modeled education al procedures, the use and implementation of which makes it possible to formulate, improve the system of psychological and practical actions necessary for the purposeful regulation by students of artistic and graphic activity.

The genesis of the formation and development of artistic and graphic competencies of students is presented. It is emphasized that the artistic and graphic activity of students should be subordinated to the logic of the educational and artistic process, and there fore there is an urgent need to create such a didactic condition as the context-modular structuring of the content of students’ educational activities in accordance with the logic and principles of the formation of artistic and graphic competencies. Taking into account the logic of the formation of artistic and graphic competences of students of artistic specialties, the necessary principles are determined which should be the basis of this process.

It is emphasized that the main thing is the construction of the content of the training, so that the opportunity to create students of artistic and graphic competencies. It is noted that this is facilitated by the special structuring of the content of students’ educational activity – the context-modular, which should ensure the assimilation of all components of the competencies under investigation, their components, taking into account the specifics of the training of both artists and artists-educators.

Key words: condition, didactic conditions, contextual education, modular study, content of teaching, genesis, graphic and artistic competencies of students.

Постановка проблеми. У працях класиків вітчизняної педагогіки неодноразово наголошувалося на тому, що на прикінцеву результативність навчання впливають різноманітні умови.

Із філософських позицій «умова» – це те, від чого залежить дещо інше; те, що робить можливим наявність предмета, стану, процесу. Предмет виступає як щось зумовлене, а умова – як зовнішнє стосов-

но предмета розмаїття об'єктивного світу. Тобто умова – це чинник, від якого залежить предмет, а також комплекс предметів, характер їхньої взаємодії, з наявності чого впливає можливість існування, функціонування й розвитку даного предмета. Отже, умови – це стабільні обставини, які оточують об'єкт і визначають природу впливу на нього [1, с. 74].

У педагогічних дослідженнях розуміння «умов» доповнюють його психологічним осмисленням як причин, чинників, засобів, під впливом яких відбувається розвиток особистості [1]. Під час дослідження характеру цих впливів виокремлюють педагогічні, методичні, організаційні, психологічні тощо умови. Проте *дидактичними* є ті умови, що виходять із видозмін та вдосконалення провідних компонентів навчального процесу (форм, методів, засобів, процедур тощо). Дидактичні умови є взаємопов'язаним комплексом цілеспрямовано розроблених компонентів педагогічного процесу, діалектична взаємодія яких сприяє досягненню особистістю відповідного рівня компетентності. Основною функцією дидактичних умов є забезпечення ефективного вирішення освітніх завдань унаслідок оптимального вибору та реалізації змісту, форм, методів, засобів педагогічної взаємодії у процесі навчання [2, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначають В. Андреев [3], Ю. Бабанський [4], В. Бондар [5], В. Буряк [6], А. Литвин [73] та ін., дидактичні умови є такими обставинами, у яких, по-перше, ураховані реальні можливості навчання; по-друге, передбачені способи перетворення цих можливостей у цілі навчання; по-третє, певним чином відібрані, сконструйовані та використані елементи змісту, методи й організаційні форми навчання з урахуванням принципів оптимізації навчального процесу [7]. У працях дослідників В. Буряка [6], М. Звереві [7], А. Литвина [2], В. Полонського [8] підкреслюється, що дидактичні умови створюються для задоволення потреб суб'єктів освітнього процесу, вони відображають можливості освітнього середовища та його вплив на педагогічну взаємодію; такі умови є складним елементом цілісного педагогічного процесу й утворюють підґрунтя для особистісного розвитку його суб'єктів.

Отже, *дидактичними умовами* в нашому розумінні є комплекс певним чином відібраних і побудованих елементів змісту, методів, прийомів і організаційних форм навчання студентів мистецьких спеціальностей, що забезпечує формування в них

художньо-графічних компетентностей; це спеціально змодельовані навчальні процедури, використання та реалізація яких дає змогу формувати, удосконалювати систему психологічних і практичних дій, необхідних для цілеспрямованої регуляції студентами художньо-графічної діяльності.

Головна **мета** цієї роботи – визначити й обґрунтувати сутність контекстно-модульного структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Нам близька думка П. Буянова стосовно генезису формування та розвитку художньо-графічних компетентностей: *елементарна художньо-графічна грамотність, функціональна художньо-графічна грамотність, художньо-графічна освіченість, художньо-графічна компетентність* [9].

Зокрема, під *елементарною художньо-графічною грамотністю* студентів розуміємо певне особистісне утворення, яке включає: знання ними елементарних законів та закономірностей теорії зображення і способів їх пізнання, які ґрунтуються на загальній художній освіті; практичні навички роботи з художніми матеріалами, набуті в художніх школах, ліцеях. Певною мірою елементарна художньо-графічна грамотність забезпечує студентам деякі стартові можливості під час навчання, закладає основи їхнього художньо-образного й абстрактного мислення [9].

Наступним етапом є *функціональна художньо-графічна грамотність*, яка характеризується ґрунтовним засвоєнням студентами художньо-графічних знань, умінь і навичок, передбачає здатність використовувати набуті теоретично художні знання для реконструкції точних алгоритмів вирішення прикладних завдань, виконання індивідуальних творчих робіт [9].

Художньо-графічна освіченість передбачає наявність досить широкого кругозору у сфері образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та дизайну. Але водночас освіченість окреслює й досить визначену вибірковість суб'єкта щодо глибини проникнення й розуміння окремих питань. Цей рівень характеризується особистісним освітнім здобутком студента, а визначальна роль належить його самостійній художньо-графічній діяльності, яка виявляється під час його роботи на виставках, пленері в предметних гуртках, у процесі виконання творчих домашніх завдань (начерки, замальовки, ескізи, етюди).

Отже, формування художньо-графічних компетентностей здійснюється за форму-

лою: *елементарні знання*, що переважають у студентів на попередніх етапах навчання, не відкидаються, а діалектично переосмислюються в процесі наступної художньо-графічної діяльності. Відбувається перехід на якісно новий рівень художньо-графічної діяльності, тобто формується *функціональна художньо-графічна грамотність*. Відбувається реалізація психологічних механізмів екстеріоризації – переходу в практичну діяльність художніх знань, практичних умінь та навичок попереднього рівня, формуються нові можливості. Синтез практичних умінь і теоретичних художніх знань приводить до інтеріоризації набутих способів художньо-графічної діяльності та перетворення їх на якісно більш удосконалені структури свідомості – *художньо-графічну освіченість*. Вона є основою творчого, системного використання художньо-графічних знань у навчальній діяльності студентів мистецьких спеціальностей. Як підсумок, на базі художньо-образного мислення, що розвивається в процесі проходження зазначених етапів, формується специфічний для студентів мистецьких спеціальностей вид компетентностей – *художньо-графічних*.

Ми підтримуємо думку тих дослідників, які вважають, що художньо-графічна діяльність студентів має бути підпорядкована логіці освітньо-мистецького процесу, що здійснюється з опорою на певні принципи академічного художнього навчання, тобто в процесі послідовного оволодіння студентами образотворчого грамотою [10, с. 10].

Формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, ідея вдосконалення, модернізації процесу професіоналізації художників, художників-педагогів має втілюватися крізь призму нових дидактичних умов та принципів художнього навчання. Передусім постає нагальна необхідність створення такої дидактичної умови, як *контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності студентів відповідно до логіки та принципів формування художньо-графічних компетентностей*.

Як відомо, зміст освіти визначається її провідною функцією – залучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей (С. Гончаренко). Зміст вищої освіти повинен забезпечувати адекватний світовому рівень загальної та професійної культури студентів, їхню інтеграцію в національну та світову культуру, відтворення й розвиток кадрового потенціалу суспільства [11]. Важливе місце у формуванні всебічно розвиненої гармонійної особистості посідає образотворче мистецтво. Сучасні мистецтвознавці включають образотворче мис-

тецтво до групи «візуальних» мистецтв, що базується на відтворенні конкретних явищ життя в певному предметному образі. Образотворче мистецтво є засобом розвитку особистості, унікальність якого полягає в тому, що воно є універсальним та розвиває візуальний і сенсорний досвід, поглиблює знання, інтенсифікує емоційно-почуттєву сферу, оперуючи водночас основними художніми засобами, пов'язаними із зоровим сприйняттям (кольором, формою, простором тощо). Тож, доцільною для студентів мистецьких спеціальностей є, з одного боку, орієнтація навчального процесу на ціннісні категорії академічної художньої школи, а з іншого – на широке запровадження інноваційних дидактичних чинників і технологій, що сприятимуть формуванню й розвитку художньо-графічних компетентностей [12].

Ураховуючи логіку формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, визначимо необхідні принципи, які мають бути покладені в основу цього процесу. Насамперед це загальні дидактичні принципи: науковості, наступності, послідовності, етапності, наочності, зв'язку теорії із практикою тощо, які становлять належне підґрунтя для формування елементарної й функціональної грамотності студентів [12]. Проте, як відомо, процес оволодіння основами мистецьких дисциплін має власні цілі та специфічні дидактичні особливості, свої форми пізнання, сприйняття, особливості перебігу процесу навчання, відрізняється від інших освітніх процесів тим, що має специфічну природу художнього навчання та художньої творчості. Тому доцільним додатком є такі спеціальні принципи, як [13]: *принцип емоційної насиченості навчання*, який впливає із природи розвитку художньо-графічної діяльності та потребує від викладача забезпечення такого характеру взаємодії, за якого в студентів цілком зникають побоювання за невдалі дії чи спроби художнього самовираження. Почуття страху руйнує творчу ініціативу, гальмує розкриття студентів. Зі свого боку, довіра до викладача є запорукою досягнення емоціонального піднесеного ставлення студентів до образотворчого мистецтва, до творчості загалом. Позитивні емоції народжують такий стан душі, коли думки стають особливо яскравими, формування компетентностей протікає без утруднень, швидко й приємно народжуються нові ідеї прикладання творчих зусиль; *принцип спонукання до творчого самовираження* сприяє активізації навчання, передбачає пробудження художньої ініціативи студентів, досягненню ними ста-

ну мобілізації їхніх енергетичних ресурсів для вирішення художньо-творчих завдань; *принцип поєднання навчання й художньої творчості*, за якого враховуються основні положення, що визначають зміст, форми та методи навчальної діяльності, і які узгоджуються з художньо-творчим процесом студентів мистецьких спеціальностей; *принцип активізації творчого потенціалу* передбачає використання різноманітних інноваційних форм, методів, технологій навчання в художньо-графічній діяльності; спрямовує студентів на творче вирішення завдань; прояв фантазії, інтуїції, оригінальності; *принцип діалогізації навчання* спонукає студентів до формування власної думки щодо творів та жанрів мистецтва, сприяє саморозвитку особистості, самопізнанню, усвідомленню нового досвіду, естетичних цінностей, соціалізації, засвоєнню поведінкових моделей у процесі творчого акту комунікації з автором та твором; *принцип інтеграції* зумовлює взаємозв'язок між фаховими дисциплінами та рештою навчальних дисциплін, зокрема спеціальних, загальних мистецьких та психолого-педагогічних, забезпечує формування ґрунтовних, системних знань, практичних умінь та навичок, урешті-решт, стимулює пізнавальний інтерес студентів, їхнє прагнення до всебічного пізнання художніх явищ і процесів; *принцип проблемності* орієнтує студентів на вирішення конкретних творчих завдань на визначеному рівні складності, формує здатність убачати проблеми під час формулювання творчого задуму, формотворення, вибору колориту, засобів художньої виразності; *принцип інноваційності* забезпечує використання новітніх форм роботи й художніх технік для підвищення ефективності пізнавальної та творчої активності студентів; *принцип орієнтування на реалістичне художнє зображення дійсності* передбачає цілеспрямоване формування в студентів спостережливості, потреби в глибокому образному розкритті та досягненні психологічної виразності зображуваних явищ, у творчому відборі найбільш характерних, типових якостей та відображення їх у природній формі. Цей принцип становить підґрунтя для оволодіння студентами навичками створення композиції, уміннями використовувати образотворчі засоби різних художніх технік; *принцип єдності теорії і практики в художньому розвитку особистості* поруч із практичними формами роботи студентів акцентує увагу на важливій ролі знань з історії образотворчого мистецтва, теоретичних основ композиційної побудови, методів навчання рисунка, живопису; *принцип посилення ролі самостійної та*

індивідуальної роботи студентів, оскільки саме в такий спосіб можливе формування знань у дії – художньо-графічних компетентностей.

Система описаних принципів може бути покладена в основу як традиційного, так і інноваційного освітнього процесу на художньо-графічних факультетах. Головним є таке конструювання його змісту, щоби створювалися можливості для формування в студентів художньо-графічних компетентностей. Цьому сприяє спеціальне структурування змісту навчальної діяльності студентів – контекстно-модульне, яке має забезпечити засвоєння всіх складників досліджуваних компетентностей, їхніх складників з огляду на специфіку навчання як художників, так і художників-педагогів.

Принагідно зауважимо, що провідною ідеєю контекстного навчання є засвоєння навчальної інформації в контексті визначеної професійної діяльності, тобто на тлі її предметного й соціального контекстів. Контекстом у цьому сенсі є система внутрішніх і зовнішніх умов діяльності та поведінки, яка впливає на сприйняття, розуміння й перетворення суб'єктом конкретної ситуації, надаючи їй індивідуального смислу й професійного значення [14, с. 33–34]. Контекстне навчання покликане забезпечити більш комфортний перехід від учіння до професійної діяльності, сформувати не лише готовність, але й здатність до її здійснення. Ці міркування цілком погоджуються і з формуванням сутнісно важливих професійних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей – художньо-графічних, оскільки саме завдяки контекстному навчанню стає можливою зміна провідного типу діяльності й соціальної позиції студентів та трансформація їхніх компетентностей із предметних у професійні.

Модульність дає змогу організувати вивчення дисципліни в дискретно-неперервному полі за заданою навчальною програмою, що складена з логічно завершених доз навчального матеріалу (модулів), які структуровані за змістом і системою опорних оцінок [15, с. 51].

П. Сікорський підкреслює, що контекстний і модульний підходи взаємодіють на комплементарній основі, тобто контекстне навчання становить методологічне підґрунтя для модульного, а модульне навчання розкриває механізми реалізації контекстного [16].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, контекстно-модульне структурування змісту навчальної діяльності – це стратегія засвоєння і процес організації

навчання студентів мистецьких спеціальностей за окремими модулями – завершеними відрізками навчального матеріалу, кожен з яких реалізовує визначену функцію та враховує контекст формування художньо-графічних компетентностей студентів, постає як відносно автономна дисципліна або спецкурс, або вид діяльності. Таке структурування має забезпечити формування в студентів художньо-графічних компетентностей на рівні, що перевищує нижній поріг якості навчання, шляхом засвоєння інваріантних модулів, розвиток та вдосконалення метаструктури художньо-графічних компетентностей, а також передбачає побудову індивідуальних освітніх і художньо-професійних траєкторій студентів відповідно до обраної мистецької спеціальності через уведення варіативних модулів. Структурування змісту є свого роду дизайном інформаційного масиву навчального плану, що віддзеркалює логіку та будується на принципах досліджуваного процесу.

Стаття не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальшого дослідження потребують технології формування художньо-графічних компетентностей студентів мистецьких спеціальностей, питання оновлення змісту мистецької освіти відповідно до потреб інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абоимова И. Дидактические условия формирования проектно-художественных умений у будущих специалистов в области дизайна в вузе : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Нижний Новгород, 2010. 161 с.
2. Литвин А. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів : СПОЛОМ, 2014. 76 с.
3. Андреев В. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития. Казань : Центр инновационных технологий, 2005. 607 с.
4. Бабанский Ю. Рациональная организация учебной деятельности. Москва : Знание, 1981. 96 с.
5. Бондар В. Дидактика. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
6. Буряк В. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. Київ : Деміур, 2005. 232 с.
7. Зверева М. О понятии «дидактические условия». *Новые исследования в педагогических науках*. Педагогика. 1987. № 1. С. 29–32.
8. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высш. шк., 2004. 512 с.
9. Буянов П. Формування графічної культури у майбутніх учителів трудового навчання України та Російської Федерації (порівняльний аналіз) : рукопис : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. 309 с.
10. Алехин А. Система подготовки учителя изобразительного искусства : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1993. 34 с.

11. Гончаренко С., Мальований Ю. Зміст освіти. *Педагогіка толерантності*. 1997. № 1/2. С. 26–27.

12. Ермолаева-Томина Л. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов. 2 изд. Москва : Академический проект, 2003. 304 с.

13. Бех І. Емоційні передумови мистецького світогляду особистості. *Теоретичні і методичні засади неперервної мистецької освіти* : збірник матеріалів Науково-методологічного семінару. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. С. 14–15.

14. Вербицкий А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе. *Вопросы психологии*. 1987. № 5. С. 31–37.

15. Гриньова М. Впровадження модульного принципу навчання. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 50–54.

16. Сікорський П. Модульно-рейтингова система навчання у ліцеях : навчально-методичний посібник. Львів : Академічний експрес, 1997. 96 с.

REFERENCES:

1. Aboimova I. (2010) *Didakticheskie usloviya formirovaniya proektno-hudozhestvennyh umeniy u budushhih specialistov v oblasti dizajna v vuze* [Didactic conditions for the formation of design and artistic skills of future specialists in the field of design in HEI] : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Nizhnij Novgorod, 161 s. [in Russian]
2. Lytvyn A. (2014) *Metodolohichni zasady ponyattia «pedahohichni umovy»: na dopomohu zdobuvacham naukovoho stupenia* [Methodological foundations of the concept of “pedagogical conditions”: help to degree-seeking applicants]. Lviv : SPOLOM, 76 s. [in Ukrainian]
3. Andreev V. (2005) *Pedagogika : uchebnyj kurs dlja tvorcheskogo samorazvitija* [Pedagogy: training course for creative self-development]. Kazan : Centr innovacionnyh tehnologij, 607 s. [in Russian]
4. Babanskij Ju. (1981) *Racionalnaja organizacija uchebnoj dejatel'nosti* [Rational organization of educational activities]. Moskva : Znanie, 96 s. [in Russian]
5. Bondar V. (2005) *Dydaktyka* [Didactics]. Kyiv : Lybid, 264 s. [in Ukrainian]
6. Buriak V. (2005) *Pedahohichna kultura: teoretyko-metodolohichni aspekt* [Pedagogical culture: theoretical and methodological aspect]. Kyiv : Demiur, 232 s. [in Ukrainian]
7. Zvereva M. (1987) *O ponjatii «didakticheskie usloviya»* [On the concept of “didactic conditions”]. *Novye issledovaniya v pedagogicheskikh naukah. Pedagogika* [New research in pedagogical sciences. Pedagogy]. № 1. S. 29–32. [in Russian]
8. Polonskij V. (2004) *Slovar po obrazovaniju i pedagogike* [Dictionary of Education and Pedagogy]. Moskva : Vyssh. shk., 512 s. [in Russian]
9. Buianov P. (2008) *Formuvannia hrafichnoi kultury u maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia Ukrainy ta Rosiiskoi Federatsii (porivnialnyi analiz)* [Formation of the graphic culture of future handicraft teachers in Ukraine and the Russian Federation (comparative analysis)] : rukopys : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 309 s. [in Ukrainian]
10. Alehin A. (1993) *Sistema podgotovki uchitelja izobrazitel'nogo iskusstva* [System of training fine arts teachers] : avtoref. dis. ... dokt. ped. nauk: 13.00.02. Moskva, 34 s. [in Russian]

11. Goncharenko S., Malovaniy Ju. (1997) Zmist osviti [The essence of education]. *Pedagogika tolerantnosti* [Pedagogy of Tolerance]. № 1/2. S. 26–27. [in Russian]
12. Ermolaeva-Tomina L. (2003) Psihologija hudozhestvennogo tvorчества [Psychology of artistic creativity] : uchebnoe posobie dlja vuzov. 2 izd. Moskva : Akademicheskij proekt, 304 s. [in Russian]
13. Bekh I. (2007) Emotsiini peredumovy mystetskoho svitohliadu osobystosti. Teoretychni i metodychni zasady neperervnoi mystetskoj osvity [Emotional preconditions of the artistic worldview of the individual. Theoretical and methodological fundamentals of lifelong artistic education]: zbirnyk materialiv Naukovo-metododolohichnoho seminaru. Chernivtsi : Zelena Bukovyna, S. 14–15. [in Ukrainian]
14. Verbickij A. (1987) Koncepcija znakovokontekstnogo obuchenija v vuze [The concept of sign-contextual education in a higher educational institution]. *Voprosy psihologii* [Issues of Psychology]. № 5. S. 31–37. [in Russian]
15. Hrynova M. (1994) Vprovadzhennia modulnoho pryntsyphu navchannia [Introduction of the modular principle of education]. *Ridna shkola* [Native School]. № 5. S. 50–54. [in Ukrainian]
16. Sikorskyi P. (1997) Modulno-reitynhova systema navchannia u litseiakh [Modular-rating system of education in lyceums] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Lviv : Akademichnyi ekspres, 96 s. [in Ukrainian]